

УДК 349.412.3

Настіна О.І.

СПІВВІДНОШЕННЯ УМОВ ТА ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу здійснення права державної власності на землю в Україні та дослідженню співвідношення правових форм та визначених законодавством умов реалізації права державної земельної власності.

Ключові слова: власність на землю, умови реалізації державної власності, форми здійснення права державної власності на землю.

Постановка проблеми. Правовідносини реалізації земельних прав у земельній літературі пов'язуються в основному з підставами та умовами набуття права на землю. Основний земельний закон України встановлює однакові підстави набуття та реалізації права власності на землю для фізичних, юридичних осіб та держави. Вказаний підхід не зовсім повно відображає особливості реалізації права державної власності на землю в аспекті здійснення такого права. Закріплені у Земельному кодексі України підстави набуття прав на землю державою не відзначаються високою системністю і передбачені у різних його статтях. Порядок реалізації права державної власності на землю заслуговує особливого правового підходу, так як закріплення основного способу та умов набуття державою права власності на землю главі ЗКУ, що присвячена набуттю прав на землю громадянами та юридичними особами, є невиправданим. Не вирішує даної проблематики й його закріплення в порядку, передбаченому для юридичних осіб.

Неналежність правового регулювання посилюється нормами Земельного кодексу України, де розділом IV в один ряд ставляться поняття “набуття” та “реалізація права на землю”. Аналізуючи зміст термінів “здійснювати”, “реалізовувати”, “виконувати”, “набувати” В.В. Носік приходять до висновку, що зміст поняття “здійснювати” охоплює термін “реалізовувати”, “виконувати” і “набувати”, оскільки означає завершену дію або ж процес, пов'язаний з матеріалізацією ідеї, задуму, правила, норми, наказу, закону тощо у дійсність; водночас “виконувати” пов'язується з тим чи іншим зобов'язанням у процесі реалізації чого-небудь [1, 255].

Огляд наукових досліджень. Суттєве значення для висвітлення умов та форм реалізації права державної власності на землю мають праці таких вчених, як В.І. Андрищева, О.Г. Бондара, О.А. Вівчаренка, І.І. Каракаша, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.В. Носіка, С.І. Пересунько, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.П. Шеремета, М.В. Шульги та інших вчених. В сучасній земельно-правовій науці, а також у доктрині цивільного права України, дослідження юридичної природи здійснення права власності на землю поки що обмежуються теоретичним і практично-прикладним аналізом тих форм власності на землю, які закріплені у законодавстві [1, с. 306]. Дійсно, вихідне значення для реалізації права власності на землю має належне забезпечення правового регулювання земельних відносин в рамках закріплених в законодавстві форм власності на землю. Наразі невідповідність нормативно-правових

актів земельного законодавства Основному законові України щодо узгодженості задекларованих форм власності на землю та стійке ігнорування вирішення цього питання призводить до пошуку нових форм реалізації приписів законодавства. Але навіть приведення у відповідність вказаних вище норм не вирішить правових проблем дієвості механізму реалізації державної власності на землю. Пропонується відійти від доктринальної усталеної тріади правомочностей власника та конкретизації форм власності на землю як догми, на якій має будуватися вся правова система земельної власності та засобом глибокого аналізу існуючих теоретико-правових здобутків розглянути право земельної власності не через призму володіння, користування, розпорядження землею як об'єктом державної, комунальної, приватної чи іншої власності, а через усвідомлення землі по-перше, об'єктом природи, що має для життя людини первинне значення як засобу для існування людства, по-друге, визнання єдиного власника землі в державі – народу України та поетапної побудови механізму здійснення права власності на землю на основі проголошення держави, територіальних громад, юридичних та фізичних осіб рівноправним суб'єктами права земельної власності.

Постановка завдань наукової статті. Метою цієї статті є теоретичне та практичне дослідження співвідношення правових форм та законодавчих умов здійснення права державної земельної власності в Україні для формування прикладних підходів побудови механізму здійснення права державної власності на землю в Україні; отримання наукових результатів для викладення для формулювання понять “умови реалізації права державної власності на землю”, “способи реалізації права державної власності на землю”, “реалізація права державної власності на землю” та “механізм реалізації права державної власності на землю”.

Виклад основного матеріалу. В теорії права визначається, що реалізація права – це перетворення права в життя, реальне втілення змісту юридичних норм у фактичну поведінку суб'єктів. Виділяючи три основні форми реалізації прав такі як використання, дотримання, виконання С.С. Алексеев вказує, що характерна риса всіх трьох форм реалізації права складається в тому, що використання, дотримання та виконання здійснюються самими учасниками даного відношення, суб'єктами прав та обов'язків, але в ряді випадків виникає що один суб'єкт – владний орган, котрий як би з боку “вклинюється” в процес реалізації права, забезпечує його, доводить до кінця перетворення юридичних норм в життя [2, с. 146-147].

Підтримуючи зазначений напрямок наукового аналізу також відмічають, що реалізація земельного права передбачає правила поведінки, порядок і форми їх здійснення, зокрема зобов'язань, дозволів і заборон, тим самим виділяючи основні форми реалізації прав: використання, дотримання, виконання, де використанням називають форму реалізації земельного права, яка виражається у здійсненні можливостей, що випливають із дозволів; дотримання – форма реалізації права, яка проявляється в тому, що суб'єкт правовідношень співвідносить свою поведінку з юридичними заборонами; виконання – це така форма реалізації права, яка визначається в діяннях суб'єктів щодо здійснення зобов'язань, покладених на них земельно-правовими приписами [3, 171-171].

Правові форми здійснення права державної власності на землю тісно пов'язані з підставами набуття прав на землю, але порядок набуття права держави на землю не

підміняє складових реалізації такого права. Набуття права власності державою на землю можливе за наявності певних умов, що визначені законодавством; реалізація ж права власності залежить від складових змісту права власності відповідного суб'єкта права, тобто обсягу його правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження певним земельним об'єктом. Дане свідчить, що умовами реалізації права власності на землю можна назвати втілення засобів здійснення суб'єктивного права у визначену законом правову форму та, відповідно, виділити такі умови: наявність земельної ділянки, прав на земельну ділянку та можливість вчинення щодо прав на земельну ділянку визначених законом юридично значущих дій, адже при реалізації повноважень власника змін потерпає не сама земельна ділянка, як об'єкт природи, а лише права щодо неї. Зазначені положення мають не лише теоретичне, але й прикладне значення. Саме тому здійснення права державної власності на землю визначається умовами реалізації такого права. Відповідно, можна зробити висновок, що поняття здійснення та реалізація права державної власності на землю співвідносяться як загальне та особливе. Умови ж реалізації права державної власності на землю конкретизуються у правових формах здійснення суб'єктивного права власності. Відповідно, здійснення права охоплює складові поняття реалізація права державної власності на землю, отже здійснення права державної власності на землю проявляється в реалізації такого права відповідними суб'єктами.

В.В. Носік, аналізуючи форми здійснення права власності, приходять до висновку, що право власності на землю Українського народу може здійснюватись у трьох формах реалізації правових норм: простій, опосередкованій змішаній, де зміст простої форми здійснення права власності за землю складають самостійні дії власника чи уповноваженої особи, пов'язані з додержанням, виконанням і використанням правових норм щодо набуття землі у власність, реалізації правомочностей володіння, користування і розпорядження землею; опосередкована форма здійснення права власності на землю закріплена у ст. 13 Конституції України і передбачає вчинення органами державної влади та місцевого самоврядування дій, спрямованих на забезпечення реалізації правомочностей Українського народу щодо володіння, користування і розпорядження землею шляхом правотворчості, а також застосування норм Конституції України та законів України; змішана форма здійснення права власності на землю українського народу включає дії власника чи уповноваженої особи, пов'язані з додержанням, виконанням і використанням правових норм щодо набуття землі у власність, реалізації правомочностей володіння, користування і розпорядження землею, а також дії органів державної влади та місцевого самоврядування, пов'язані із застосуванням норм чинного законодавства з питань набуття, реалізації суб'єктивного права власності на землю, а також регулювання земельних відносин [1, с. 321-322]. Одночасно вказаний автор відзначає, що набуття суб'єктивного права власності на земельні ділянки є самостійною формою реалізації норм основного закону щодо права власності народу на землю [1, с. 366].

Механізм реалізації права державної власності на землю включає систему нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини виникнення, здійснення і припинення прав держави на землю. Відповідно, механізм реалізації земельних прав передбачає наявність норм матеріального права, якими встановлюються відповідні пра-

ва держави на землю. Такими нормами є земельно-правові норми, що визначають обсяг земельної правоздатності держави, як суб'єкта земельних відносин. Здійснення державою своїх земельних прав і обов'язків залежить від наявності законодавчо визначеного механізму, який регламентує процедуру, процесуальний порядок реалізації державою належних їй матеріальних прав. Процесуальне право в системі права розглядається як право в дії [3, с. 173]. Тобто, порядок реалізації права державної власності на землю включає систему норм матеріального та процесуального права, що регулюють суспільні відносини у сфері здійснення державою своїх земельних прав та обов'язків. Здійснення права державної власності на землю можна розглядати через процесуальні особливості реалізації правових норм. Але на нашій погляд не можна лише зводити до земельного процесу зміст реалізації права на землю, адже земельні відносини тісно межують з адміністративними відносинами, цивільними, процесуальними та іншими, які безпосередньо впливають на особливості правового регулювання.

В юридичній земельній літературі реалізацію прав на землю також розглядають як здійснення приписів правових норм земельного законодавства щодо власності та користування земельними ділянками (об'єктивне право), в практичну діяльність його суб'єктів (суб'єктивне право) [4, с. 155]. А.П. Гетьман звертає увагу, що застосування права – це правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб з реалізації приписів норм матеріального права стосовно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень та відмічає, що застосування земельно-правових норм завжди передбачає участь державних органів або інших суб'єктів земельних відносин, які організують реалізацію прав на землю [4, с. 155].

В українській державі не може мати місце необмежене право державної земельної власності [5, с. 196]. Його регулювання має гармонійно вписуватись в рамки закону. Застосування права, як форма реалізації права державної власності на землю первинною метою має забезпечення інтересів єдиного власника українських земель – народу України, що має досягатися диспозитивністю правозастосовчих норм. Без відповідного нормативно-правового регулювання будь-які суспільні відносини втрачають належної правової форми, яка втілюється в здійснення права та має на меті забезпечення реалізації правосуб'єктності їх учасників. Комплексність земельного законодавства об'єднує в собі всі необхідні складові механізму реалізації земельних прав держави, окреслюючи наступні елементи правового регулювання: наявність чіткого регламентованого процесуального порядку набуття права власності, постійного чи тимчасового користування на землі, що належать державі; сукупність заходів щодо ведення землеустрою; здійснення державного контролю за використанням та охороною земель державної власності на предмет додержання земельного законодавства; ведення моніторингу земель держави; ведення державного земельного кадастру; забезпечення виконання і дотримання земельних прав; притягнення до відповідальності за порушення норм земельного законодавства тощо.

Висновки. Реалізація права власності на землю має прямий зв'язок з формами реалізації норм права та формами земельної власності. Перетворення юридичних норм, направлених на регулювання державної земельної власності, в застосування права та безпосередньо у форми реалізації права державної власності на землю може відбуватися у такі способи як розпорядження землею шляхом надання земельної

ділянки у постійне та тимчасове користування, передача земельних ділянок у власність іншим суб'єктам. Отже, правовий механізм реалізації земельно-правових норм – це складний та багаторівневий комплекс взаємопов'язаних земельних відносин. Умови, форми та способи реалізації разом становлять механізм реалізації права державної власності на землю, при чому умови реалізації є невід'ємним фактором, що забезпечує здійснення права власності у відповідний визначений законом спосіб для дієвості механізму державної власності на землю. Пропонуються наступні визначення.

Умови реалізації права державної власності на землю – це врегульовані земельно-правовими нормами обов'язкові елементи механізму правового регулювання здійснення державної земельної власності, які покликані забезпечити втілення засобів здійснення суб'єктивного права на землю у визначену законом правову форму. Умовами реалізації права державної власності на землю є сукупність трьох складових : а) об'єкт власності - земельна ділянка; б) вичерпний обсяг прав на земельну ділянку; в) регламентація правомочності вчинення суб'єктом права власності щодо земельної ділянки визначених законом юридично значущих дій.

Форми реалізації права державної власності на землю – юридичне закріплення здійснення суб'єктом права державної власності на землю визначених законом дій, а також регулювання земельних відносин щодо надання земельної ділянки у постійне або тимчасове користування, передачі земельних ділянок у власність у способи, які ґрунтуються на додержанні, виконанні та використанні норм матеріального та процесуального права та пов'язані із застосуванням норм чинного законодавства з питань набуття та здійснення суб'єктивного права власності на землю.

Способи реалізації права державної власності на землю – це комплекс складних, взаємопов'язаних юридичних фактів, які з урахуванням умов та форм реалізації права державної власності на землю передбачають здійснення логічно завершених, послідовних, визначених законом комплексних дій, які містять окремі етапи їх провадження, мають процесуальні форми розпорядження землями державної власності та регламентують регульовану діяльність уповноваженого органу державної влади – суб'єкта реалізації права державної власності на землю, що спрямована на передачу земельної ділянки у власність чи надання її в користування.

Реалізація права державної власності на землю – це виконання суб'єктом права державної власності на землю приписів земельно-правових норм щодо виникнення, дії та припинення правовідносин власності на землю держави та користування державною земельною власністю.

Механізм реалізації права державної власності на землю – це комплекс взаємопов'язаних елементів правового регулювання земельних відносин державної власності, що охоплює сукупність заходів спрямованих на застосування суб'єктами реалізації права державної власності на землю – уповноваженими органами державної влади, у формах та у спосіб, визначений законом норм матеріального та процесуального земельного права з метою створення організаційно-правових, економічних і соціальних умов здійснення права державної земельної власності від імені Українського народу для забезпечення збалансованості публічних інтересів держави та для задоволення земельних потреб окремих членів суспільства.

Список використаних джерел та література:

1. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006.
2. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1994.
3. Земельне право: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В.І. Семчика і П.Ф. Кулинич. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001.
4. Земельне право України: підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
5. Земельне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2009.

Настина О.І. Соотношение условий и форм реализации права государственной собственности на землю в Украине.

Статья посвящается теоретико-правовому анализу осуществления права государственной собственности на землю в Украине и исследованию соотношения правовых форм и определенных законодательством условий реализации права государственной земельной собственности.

Ключевые слова: собственность на землю, условия реализации государственной собственности, формы осуществления права государственной собственности на землю.

Nastina O.I. Parity of conditions and forms of realization of the right of a state ownership on land in Ukraine.

Clause is devoted to the theory-legal analysis of realization of the right of a state ownership on land in Ukraine and research of a parity of the legal forms and conditions, determined by the legislation, of realization of the right of the state land property.

Key words: the property on land, condition of realization of a state ownership, form of realization of the right of a state ownership on land.

Надійшла до редакції 21.11.2008 р.